

TÜRKÇEDE VE ALMANCADA SES BENZEŞİMİ

Adnan ALDEMİR*

ÖZET

Bu çalışmada Almanca ve Türkçedeki ses benzeşimi (Lat. assimilare), bir başka deyimle asimilasyon, dildeki pragmatik olarak zordan kolaya doğru geçişi ifade eden ses değişimi ve benzeşim olayı eşsüremlili (synchronisch) olarak incelenmiştir. Aynı zamanda dilden kaynaklanan, dillerin bağlantılı, eklemeli ya da bükünlü olmasından kaynaklanan bir ses benzeşimi söz konusudur. Ses benzeşimleri aynı zamanda dil ağızlarında görülen bir ses olayıdır. Yer yer bu ses benzeşim olaylarını ortaya koymak için artsüremlili (diachronisch) sözcük örnekleri de verilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Ses benzeşimi (asimilasyon), artsüremlili, eşsüremlili, pragmatik, bağlantılı dil, bükünlü dil, ağız, ses değişimi

ABSTRACT

In this study, the voice simulations in German and Turkish (Lat. assimilare), in other words assimilations, the phonetic change in language which represents the transition from difficult to simple pragmatically and the assimilation were investigated as synchronical. At the same time there is a assimilation caused by language, the assimilation caused by agglutinating and inflected language. The assimilations are sound events which also seen in local dialects. From place to place in order to demonstrate that sound simulation events are examples of the diachronic words.

Keywords: assimilation, diachronic, synchronical, pragmatic, agglutinative language, inflected language, dialect, phonetic change.

1. GİRİŞ

Ses benzeşimi (Lat. *assimilare* “benzer kılmak”, *Akkomodation*, benzeşim, erime (Verschmelzung) ve geçiş (Überführung) anlamlarına gelir. Fonolojide bu kavram çoğunlukla *Koartikulation* (artikulatorik basitleşme) yoluyla oluşan dildeki ses değişimi olarak tanımlanır. Drosdowski (1989)’ye göre “**As|si|mi|la|ti|on die**; -,en <>Benzer kılmak<>: 1. a) benzeşim, uyum; b) Bir ünsüzün bir başkasına uyumu (.örn. Almanca sözcük *Lamm Orta Yüksek Almanca* lamb’dan gelir)”. Burada *b* ünsüzünün *m* ünsüzü ile ses benzeşim olayı söz konusudur. Ses benzeşimi Vardar ve ark. (1988)’na göre “Bir sesin söz zincirinde kendisinden önce ya da sonra gelen bir başka sesle birlikte bulunmasından doğan ve birinden öbürüne özellik aktarımı yoluyla gerçekleşen değişim” olayına verilen addır.

Bu çalışma ses benzeşimlerini betimleyici yönetme göre tanımlarken, dildeki ses benzeşimlerinden kaynaklanan bir takım yanlışlıkları, dildeki ses benzeşim örnekleriyle yönelimleri ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın dilbilime katkısı ise örneğin Türkçedeki ses benzeşimleri sonucunda yanlış kullanımları da ortaya koyarken güzel, doğru Türkçenin

* Dr., MEB Hayatboyu Öğrenme Genel Müdürlüğü, adnan.ald@gmail.com

kullanımına da katkıda bulunmaktadır. Bu çalışma Almanca ve Türkçedeki ses benzeşimlerinin bu dillerin özelliklerinden de kaynaklandığını ortaya koymaktadır. Aynı zamanda bazı yöresel ağızlardaki ses benzeşim örneklerini de vermektedir. Bu çalışma ses benzeşim türlerini betimlemek amacıyla alan yazınından alıntılarla desteklenirken, çalışmada bizzat dile getirilen örneklerle ses benzeşim olayları daha somut örneklerle ortaya konulmuştur.

Almanca ve Türkçede aşağıda karşılaştırmalı olarak ele alınan ve analiz edilen şu benzeşim türleri vardır:

2. BENZEŞİM TÜRLERİ

2.1. Genizsileşme

“*Genizsileşme* (Nasalisierung) ağız kapalı olmaksızın seslerin çıkarılmasında genizin bu olaya katılmasıdır. (Örn. “Chance” sözcüğünde hemen yanında bulunan nasal ses /n/ önündeki /a/ ünlüsündeki gibi).”¹

Nasal seslerden önce gelen ünlüler genizsileşir.

Türkçede

ben, sen, şen, Cem
bîn, sîn, cîn, kîn
kîn, can, kan, şan
hem, kem, dem, ham

Almandada

Bahn, Hahn, Huhn, Ruhm, Lohn, krumm
Freundin, Lehrerin, Ärztin, hin, rennen
Leistung, Übung, Verantwortung
Form, Norm, Kern, Gehirn, Birne, Lehm

2.2. Genizsi Benzeşim

Genizsi benzeşim (Nasale Assimilation) olayında Türkçede /n/ ünsüzü /m/ ünsüzüne benzeşir. Genel olarak /p/ ve /b/ ünsüzlerinden önce gelen /n/ ler /m/ye dönüşür. Böyle bir benzeşim Almandada da görülmektedir.

Türkçede

ombir → ombir
canbaz → cambaz
binbir → bimbir

Almandada

haben → [ha:b̥m̥]; kappen → [kap̥m̥]
“Wappen → [vap̥m̥]” (Martens, 1965)
Sappen → [sap̥m̥] Mappen → [map̥m̥]

2.3. Damaksılaşma

Damaksılaşma (Palatasierung) “Çevre seslerinin çıktığı yere (Artikulationsort) uyum nedenlerinden dolayı dil arkasının gerilmesi ile sert damak doğrultusunda bir sesin çıktığı yere bağlı olarak değişimidir.”²

Türkçede

kâğıt → kâğıt
layık → lâyık

Almandada

lesen → lesen [le:sən]
gehen → gehen [ge:ən]
nehmen → nehmen [ne:mən]

¹ <http://www.mediensprache.net/de/basix/lexikon/index.aspx?qu> (22.03.2013)

² <http://www.mediensprache.net/de/basix/lexikon/index.aspx?qu> (22.03.2013)

Almancada /h/ ünsüzünün önünde duran /e/ ünlülerinde *incelme* (Erhellung) olayı sonucunda Türkçe /i/ sesi gibi telaffuz edildiği görülmektedir.

2.4. İleriye Doğru Benzeşim

İleriye doğru benzeşim (Progressive Assimilation), bir sözcük ya da bir sözcük grubundan önce gelen bir sesin kendinden sonra gelen bir sesi etkilemesi olayıdır. Almancada tek heceli sözcüklerin çoğullarıyla sözcüklerin ilk sesiyle son sesinde görülür.

Türkçede

dinlenmek → dinnlenmek

eşya → eşşya

inlemek → innnemek

Almancada

dassle [sz] → [ss]

Haus → Häuser

das Siebengebirge [sz] → [ss]

Buch → Bücher

Huhn → Hühner

Ball → Bälle

Almancada diğer örnekler

“setzt sich [tz] → [ts]

frisch sein [ʃz] → [ʃs]

umbenennen [mb] → [mm] (Kohler, 1977)

zum Beispiel [mb] → [mm]

Bundes [nd] → [nn]

2.5. Geriye Doğru Benzeşim

Geriye doğru benzeşim (Regressive Assimilation) bir sözcük ya da bir sözcük grubundan sonra gelen bir sesin kendinden önce gelen sesi etkilemesi olayıdır. Rothenhagen (2002)‘a göre “İleriye doğru benzeşim, ilk sesin bir sonraki sesi etkilemesi olayıdır. Geriye doğru benzeşim ise, ikinci sesin önceki sesi etkilemesi olayıdır.”

Türkçede:

kazsın → kaşsın

bu ile → böyle

şu ile → şöyle

o ile → öyle

Almancada:

Signal [gn] → [ɲn]

werden [dn] → [nn]

Türkçede “bu ile” örneğinde olduğu gibi, ön sesli olan /e/ art sesli olan /u/ ya /ö/ ünlüsüne dönüştürür. Bu durum [şu ile] örneğinde de görülmektedir. /y/ ise bağlama ünsüzü görevindedir. [Kazsın] örneğinde ise /s/ ünsüzünün geriye doğru /z/ ünsüzüne benzeşmesi söz konusudur.

Almanca örneklerde görüldüğü gibi “Nasal sesinin önündeki ötümlü patlamalı ünsüz nasal sesine dönüşebilir.” (Kohler, 1977)

2.6. Ünlülerarası Ötümlüleşme

Ünlülerarası ötümlüleşme (intervokalische Senorisierung) *ötümsüz sürtüşmeli* (frikativ) ve *patlamalı* (plosiven) ünsüzlerin *ötümlülüşme* olayıdır.

Türkçede:

o $\ddot{t}$ ag → o $\ddot{d}$ a
 kul $\ddot{u}$ p → kul $\ddot{u}$ b $\ddot{u}$
 ka $\ddot{t}$ ife → ka $\ddot{d}$ ife
 ka $\ddot{p}$ → ka $\ddot{b}$ ı
 ha $\ddot{p}$ → ha $\ddot{b}$ ı
 ki $\ddot{t}$ ap → ki $\ddot{t}$ ab

Almandada:

Das muss ich machen. [z]
 Das hat er doch gemacht. [d]
 Das schaff ich doch nicht. [v]

2.7. Ünlü Uyumu

Almandada olmayan ünlü uyumu Türkçede iki kısma ayrılır:

2.7.1 Büyük Sesli Uyumu

Türkçede *büyük sesli uyumu* (Palatalharmonie, große Vokalharmonie) bir sözcüğün ilk hecesindeki ünlü kalınsa, ondan sonra gelen bütün hecelerin ünlüleri de kalın; ilk hecenin ünlüsü inceyse, ondan sonra gelen bütün hecelerin ünlülerinin de ince olmasıdır.

Örn. *kedi, tüylü, irilerini, biçimli, açılır*, vd.

2.7.2 Küçük Sesli Uyumu

Vardar ve ark. (1988), *küçük sesli uyumunu* (Labialharmonie, kleine Vokalharmonie) “Türkçede yalın ya da eklerle uzatılmış bir sözcüğün ilk hecesinde düz ünlü varsa, sonraki hecelerde de dar yuvarlak ya da geniş düz ünlüler bulunması yoluyla oluşan uyum.” şeklinde açıklamaktadır.

Örn. *oralar, etler, ergen, uygun*, vd.

2.8. Son Ünlü Silinmesi

Son ünlü silinmesini (Elision), Vardar ve ark., (1988) “Bir sözcüğün sonunda yer alan bir ünlünün bir sonraki sözcüğün başında bulunan ünlünün etkisiyle düşmesi” şeklinde tanımlamaktadır.

Kohler (1977), bu olayı “Almandada iki /ə/ ünlüsünün her biri nasal ünsüzünün önünde bulunursa, ikinci /ə/ ünlüsü düşer” şeklinde açıklamaktadır.

Almandada:

auf ebenem Boden [bənəm] → [bnm]
 die abgesechnittenen Rosen [tənən] → [tnn]

Burada da bu değişikliğin ve ses benzeşmesinin dildeki kolaylığa doğru geçiş eğiliminden kaynaklandığını görüyoruz.

3. DİĞER SES OLAYLARI

Ergin (1985)’e göre “Sözcüklerin ve sözcük dışında kalan diğer gramer birliklerinin kuruluşunda ve hayatında, seslerin belirli şartlar altında birleşmelerinin ve birlikte yaşamalarının gereği olarak görülen” diğer ses olayları şunlardır:

3.1. Son Ses Düşmesi

Vardar ve ark. (1988)'na göre *son ses düşmesi* (Apokope), “Bir sözcüğün son sesinin kullanılmaz olması olayıdır.” Türkçede /r/ ünsüzünde, Almancada /e/ ünlüsünde görülür.

<u>Türkçede</u>	<u>Almancada</u>
serbest → serbes	zu Hause → zu Haus
geliyor → geliyo	dem Kinde → dem Kind
bir → bi	Niederlande → Niederland
kışlağ → kışla	Norde → Nord
soğ → so	Lande → Land
okuyor → okuyo	Dorfe → Dorf
geliyor → geliyo	dem Manne → dem Mann
yazıyor → yazıyo	

Buradaki örnekleri incelediğimizde Almancada bu benzeşim olaylarının genel olarak *artsüremli*, Türkçedeki ses benzeşim olaylarının ise genelde *eşsüremli* olarak geliştiğini söylemek mümkündür. Bu tür ses değişimleri itibariyle Türkçedeki ses değişim olaylarının daha hızlı geliştiğini, Almancadaki bu ses değişim olaylarının ise uzun vadede gerçekleştiği sonucunu çıkarabiliriz. Örneğin yukarıda örnek olarak verilen Türkçe sözcüklerdeki son ünsüzün benzeşmesi ve düşmesi olayı eşsüremli gelişen ve aynı zamanda dildeki çabuk değişimi ve bozulmayı da yansıtan somut örneklerdir. /r/ ünsüzünün telaffuzu genel olarak zor olmasından kaynaklanan bir tarzda Almancada son ünsüz olarak /r/'nin genelde üzerine bastırmadan, peltak bir biçimde telaffuzu da benzer bir durumu yansıtmaktadır. *Almancada yukarıdaki örneklerde geçen sözcüklerin sonundaki /e/ ünlüsünün düşmesi ve ses benzeşim olayı artsüremli olarak gelişmiştir.*

3.2. İç Ses Düşmesi

Vardar ve ark. (1988)'na göre *iç ses düşmesi* (Synkope, Ausstoßung) “Sözcük içindeki bir sesin kullanılmaz olması olayıdır.”

<u>Türkçede</u>	<u>Almancada</u>
arşlan → aslan	hoch → höher
şurada → şurda	wollēt → wollt
alın → alnı	du sonnest → du sonnst
gönülüm → gönlüm	sollet → sollt
karın → karnı	dunkel → dunkler
	Wille → willkommen
	Adel → adlig
	Schule → Schulklasse
	Miete → Mietvertrag
	Knuspe → knusprig
	Sonate → Sonatine

İç ses düşmesi olayı her iki dilde de sözcüğe sondan bir takım ünlülerin ya da biçim-birimlerin eklenmesi durumunda gerçekleştiği görülmektedir. Örn. [alın] sözcüğüne /ı/ ünlüsü eklendiğinde sözcük içinde yer alan /ı/ sesi düşmektedir. Benzer bir durum [karın] → [karnı] örneğinde de görülmektedir. Burada da /ı/ sesi düşmüştür. Almandadaki örneklerde de [hoch] sözcüğüne /-er/ *sıfatın daha üstünlük derecesi* (Komparativ) geldiğinde /c/ ünsüzü düşmektedir. Benzer bir durum [dunkel] sözcüğünde de görülmektedir. Burada da /-er/ takısı geldiğinde sözcük içinde yer alan /-e/ ünlüsü düşmüştür. Örn. bileşik sözcük türetiminde [Wille] → [willkommen] sonda yer /e/ ünlüsünün düştüğünü görmekteyiz. Benzer bir durum [Schule] sözcüğü için de geçerlidir. Bu sözcüğün sonuna yeni bir sözcük [Klasse] eklendiği zaman /e/ ünlüsünün düşme olayı gerçekleşmektedir. [Adel] sözcüğünün sonuna [-ig] *sıfat türetim eki* geldiği zaman da sözcük içinde yer alan /e/ ünlüsü düşmektedir. Bu tür ses değişim olayları Türkçe ve Almandaca görülebilen için ortak özelliklerdir.

3.3. Ses Türemesi

(Vardar ve ark., 1988)'na göre *ses türemesi* (Anaptyxe) “Bir sözcükte söyleyişi kolaylaştırıcı bir sesin, genellikle de bir ünlünün (“Sproßvokal”) ortaya çıkması olayıdır.”

3.3.1. Ön Türeme

Vardar ve ark. (1988)'na göre *ön türeme* (Prothese) “Bir sözcüğün önünde kökense olmayan bir ses oluşmasıdır. Almandaca bu tür türemeye ancak şivelerde rastlanır. „ Bir ünsüzün ön türemesi hecenin başında gerçekleşir. Ortografik olarak onu çoğunlukla hecenin ünlüsü izler.

Türkçede

Rum → urum
 urmak → yurmak
 lazım → ilazım
 limon → ilimon
 anbar → hanbar
 elbet → helbet
 raf → iraf
 utmak → yutmak
 ıldız → yıldız
 olta → volta
 ayva → havva

Almandaca

“ich → eich” (König, 1978)
 “Igel → Eigel” (König, 1978)
 “ich → äich” (König, 1978)

Türkçedeki örnekleri ele aldığımız zaman [urmak] sözcüğünün [vurmak] biçiminde bugün Türkiye Türkçesinde kullanıldığını görüyoruz. [utmak] sözcüğü de [yutmak] olarak bugünkü Türkçede kullanılmaktadır. Aynı şekilde [ıldız] da [yıldız]; [olta] ise [volta] biçimine dönüşmüştür. Diğer örnekler ise yöresel, ağız biçiminde kullanılmaktadır. Örn. [hayva], [iraf], [helbet], [ilimon], [ilazım] ve [urum] gibi. Bu tür bir kullanımı Kemaliye yöresi ağızlarında görmekteyiz.

“Kemaliye ağzının en belirgin özelliklerinden biri de ses eklemleridir. Özellikle “r” ve “ı” sesi ile başlayan sözcüklerin başına i-u-ü gibi seslerin eklenmesidir. Örneğin [limon] yerine [ilimon], [Rus] yerine [Urus], [Rum] yerine [Urum],

[rüya] yerine [ürüya], [Ramazan] yerine [İramazan] denilebilmektedir.”³

Almancadaki örneklerse [ich→eich], [ich→äich] ve [Igel → Eigel] yöresel ağızlara dayanır.

3.3.2. İç Türeme

Vardar ve ark. (1988)’na göre *iç türeme* (Epenthese, Einschub) “Bir sözcüğün içinde kökensel olmayan bir sesin oluşması” olayıdır.

Türkçede:

faide	→ fayda	mai	→ mayı
kılıç	→ kılınç	zaif	→ zayıf (zayıf)
kızamık	→ kızam ı k	fiat	→ fiyat
puan	→ pu u yan	psikoloji	→ pi s ikoloji
tren	→ t i ren	laik	→ la y ik
daire	→ da y re	klise	→ kil i se
ait	→ a y it		

Almancada:

“Bruder → Brauder → Broder → Brueder → Brüeder
müde → mu**u**d → mü**e**d → mi**u**d → mö**i**d
dreschen → dr**o**schen → dr**a**schen” (König, 1978)

Almancada iç türeme örnekleri genel olarak *artsüremli* (diachronisch) olarak görülmektedir. Türkçede ise [faide→fayda], [puan→puyan], [tren→tiren] sözcüklerindeki ses değişimi yabancı sözcüklerin telaffuz zorluğunun aşılması amacıyla gerçekleşen pragmatik nedenlerle dil değişiminden kaynaklanmaktadır ve *bu örnekler eşsüremli ses benzeşimlerine somut örneklerdir*. Sözcüğün içinde kökensel olmayan ama telaffuzu kolaylaştırıcı bir ses eklenmektedir. Yukarıdaki örneklerde [y/v/i] seslerinin eklendiğini görüyoruz. Aynı durum [daire ve ait] sözcüklerinin değişime uğrayarak [dayre] ve [ayit] şeklinde kullanımında da görülmektedir. Bu iki sözcük içinde telaffuz zorluğundan kaynaklanan /y/ ünsüzünün oluştuğu ve kullanılageldiği görülmektedir.

3.3.3. Son Türeme

Son türeme (Vokalepithese) “Bir sözcüğün sonunda kökensel olmayan bir sesin belirmesidir.” (Vardar ve ark., 1988). Bu ses olayı ile ilgili aşağıdaki örnekler verilebilir:

Türkçede:

kehrüba (Farsça)→ kehrüba**ı** (Türkçe)
1978)
peyda (Farsça) → peyda**h** (Türkçe)

Almancada

“Junge → Junge**r**” (König,
ward → wurde (artsüremli)

(Korkmaz, 1992) ağızlarda çok az rastlanan sondaki ünlü türemesinin yazı dilinde örneğinin bulunmadığını belirtir.

³ <http://kemaliyeposta.blogcu.com/kemaliyede-yerel-agiz-ozellikleri/3744860> (23.03.2013)

[Junge] sözcüğü eski Almandada [Junger] olarak kullanılmıştır. Almandada bugün kullanılan [wurde] sözcüğünün eskideki kullanım biçimi [ward] /e/ sesi eklenmesi ile [wurde] halini almıştır.

3.4. Göçüşme, Yer Değiştirme

Göçüşme, ses aktarımı veya yer değiştirme (Lautversetzung) (Vardar ve ark., 1988)'na göre “Bir sözcük içinde birbirini izleyen iki sesbiriminin yer değiştirmesidir.” (Vardar ve ark., 1988) hece düşmesi olayını “göçüşme” olarak nitelerken, (Ergin,1985) bu olayı “yer değiştirme” olarak niteler.

<u>Türkçede</u>	<u>Almandada</u>
yalnız → yanlız	dunkel → dunkler
kibr̄it → kirbit	“trocken → trockner” (Schulz-Griesbach, 1982)
karyola → kayrola	klein → kl̄ien
memleket → melmeket	Ziege → Zeige

Yukarıdaki örneklerde [yalnız→yanlız] bir yanlış kullanımı göstermektedir. Örneğin [yanlış] sözcüğü de hatalı kullanım nedeniyle bazen [yalnış] olarak kullanılmaktadır. Aynı şekilde [kirbit], [kayrola] ve [melmeket] sözcüklerinde de bir yanlış kullanım söz konusudur. Örneğin “yeri kazıp derinleştirme, kazı” anlamına gelen [hafriyat] sözcüğü yanlış kullanım nedeniyle bazen [harfiyat] olarak gerek yazılı gerekse de sözlü ifadelerde yer alabilmektedir. Burada bir takım ses benzeşimlerinin dildeki hatalı kullanımların yaygınlaşması sonucu ortaya çıktığını da söylemek mümkündür.

Almandada [dunkel→dunkler] örneğinde /-er/ sıfat daha üstünlük derecesi eklendiğinde /e/ ünlüsünün düşmesi olayı gerçekleşir. Benzer bir durum [trocken → trockner] sözcüklerinde de vardır. [klein → kl̄ien] ve [Ziege → Zeige] örnekleri ise yöresel şiveleri yansıtmaktadır.

3.5. Hece Düşmesi

Hece düşmesi (Silbenschichtung) bir sözcükte artarda gelen ve ses bakımından birbirine benzeyen iki heceden birinin düşmesi olayıdır.

<u>Türkçede</u>	<u>Almandada</u>
pekiyi → peki	gehen → Gehweg
pazarertes̄i → pazartesi	kaufen → Kaufhof
pastahane → pastane	spazieren → Spaziergang
hanımefendi → hanfendi	Holunder → Holder
eczahane → eczane	
postahane → postane	

Almandada yalnızca bileşik sözcüklerde örneğin [Gehweg, Kaufhof, Spaziergang] bileşik sözcüklerinde [-en] mastar eklerinin düşmesi gibi hece düşmesi görülmektedir. Ama *artsüremli* örneklere de rastlanır.

Türkçedeki örneklerde ise pragmatik nedenlerle örneğin [hane] sözcüğündeki [-ha] hecesinin düşmesi Türkçedeki genel eğilimi yansıtmaktadır. [pekiyi] sözcüğündeki [-yi]

hecesi ise kolaylaştırıcı kullanımsal bir değişikliktir. [pazarertesı] bileşik sözcüğünde ise Almancadaki bileşik sözcüklerin türetimine benzer bir durum vardır. Bileşik sözcük oluşumunda [-er] hecesi düşmüştür.

3.6 Benzeşmezlik, Aykırılışma

Bir benzeşme kuralına uymaksızın “bir sözcükte yan yana gelmiş aynı cinsten iki sesin birbirinden ayrılması”(Ergin, 1985) diye tanımlanan *benzeşmezlik*, *aykırılışma*’ya (Entähnlichung, Dissimilation) “benzeşmeme” de denilebilir. Türkçe ve Almancada nadir olarak rastlanır.

<u>Türkçede</u>	<u>Almancada</u>
attar → a ^h tar	Schwiegermutter → Schwiegermuater” (König, 1978)
aşçı → a ^h çı	
filcan → fi ^l can	
zelzele → ze ^r zele	
murdar → mu ⁿ dar	

[Schwiegermuater]’deki [muater] ve “[muoter]”(Folz,1987) olarak bir benzeşmeme yansıtarak Orta Yüksek ve Eski Yüksek Almancada kullanılmıştır. Buradaki aykırılışma *artsüremli* olarak gerçekleşmiştir.

Yukarıda yer alan [attar] sözcüğü TDK güncel sözlüğüne göre kullanılmamakta, [aktar] ise aşağıdaki anlamlara gelmektedir: “1. *isim* Baharat veya güzel kokular satan kimse veya dükkân 2. İğne, iplik, baharat, zarf, kâğıt, tütün vb. satılan dükkân”⁴

Nitekim [ahçı] sözcüğü TDK güncel sözlüğünde yer almamaktadır.

Benzeşmezlik ile oluşan [filcan], TDK Derleme Sözlüğü c. 12’ye göre Yozgat, Lefkoşe, Kıbrıs’ta kullanılmaktadır.⁵

[Mundar] sözcüğü, [mundar getirmek] deyimi şeklinde Isparta yöresinde [TDK Derleme Sözlüğü c: 9] olarak kullanılmaktadır. *Örn.* Uzancaburç Silifke İçel’de [mundar ölmek] deyimsel anlamda “1. Kimsesiz, yanında dua okunmadan ölmek.” [TDK Derleme Sözlüğü c: 12] şeklinde kullanılmaktadır.⁶

3.7. İkileme

İkileme (Verdoppelung) bir ünsüzün iki kez söylenmesi olayıdır. Genelde ünsüzlerde görülür. Türkçe ve Almancada nadiren rastlanan bir ses olayıdır.

<u>Türkçede</u>	<u>Almancada</u>
yedi → yeddi	“Schwiegervater → Schwiegervatter” (König, 1978)
sekiz → sekkiz	
dokuz → dokkuz	
ana → anne	

⁴ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.514d7bc1d811d4.60334771 (23.03.2013)

⁵ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=filcan> (23.03.2013)

⁶ http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=mundar_olmek (23.03.2013)

Almandaca görülen [vatter] ikileme örneği sık görülmeyen bir ses olayıdır.

[yeddi] sözcüğünün Karakoyunlu Kars, Erzurum; Urfa Merkez; Elazığ yörelerinde kullanımı görülmüştür. [Sekviz] ise Erzurum, Artvin ve Keban bölgesinde kullanılmaktadır. [Dokuz] şeklinde ikileme kullanımı ise Antakya/Hatay, Doğu Trakya, Erzurum, Diyarbakır, Çermik, Artvin yörelerinde ağız olarak kullanıldığı görülmüştür.⁷

Eskiden yaygın olarak kullanılan [ana] sözcüğünün yerine bugün Türkiye Türkçesinde [anne] sözcüğü kullanılmaktadır. TDK Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde [ana] sözcüğünün [anne] anlamında Diyarbakır, Isparta, Bilecik, Çanakkale, Doğu Trakya, Erzurum, Keban, Diyarbakır, Ordu yörelerinde kullanıldığını belirtmektedir.⁸ Ama bununla birlikte Türkiye'nin hemen hemen tüm yörelerinde [ana] sözcüğünün kullanıldığı da görülmektedir. [Anne] sözcüğü ise Türkiye Türkçesinde yazılı ve sözlü iletişimde en yaygın bir biçimde kullanılmaktadır.

İki dilde yer alan bu ikileme ses benzeşim olayının genelde *eşsüremlî* bir süreçte gerçekleşmesi iki dildeki bu alandaki benzerliği yansıtmaktadır.

3.8. Tekleşme

Tekleşme (Degemination) adı verilen bu ses olayı, iki ünlü ya da iki ünsüzün yakın bir ünlü ya da ünsüze dönüşmesi olayıdır.

<u>Türkçede</u>	<u>Almandaca</u>
hammal → hamal	“es hallt → der Halt
kerre → kere	es wallt → der Wald” (Mertens, 1965)
	beharren → [bɛ'hart]

Almanca örneklerde görülen *tekleşme* genelde *artsüremlî* bir değişime dayanır. Ve bununla birlikte yeni bir sözcük oluşumunda görülmektedir. [behart] örneğindeki tekleşme ise hatalı kullanımı göstermektedir.⁹

Bugünkü Türkiye Türkçesinde [hamal] sözcüğü kullanılırken, TDK Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde [hammal] sözcüğünün Erzurum yöresinde kullanıldığı belirtilmektedir.¹⁰

[Kere] sözcüğü bugünkü Türkiye Türkçesinde kullanılırken [kerre] sözcüğü Malatya yöresinde görülür.¹¹

3.9 Kaynaşma

Vardar ve ark. (1988)'na göre *kaynaşma* (Fusion) “bir sözcükte yan yana bulunan iki ögenin çözümlenme yapamayacak denli iç içe girmesi” olayıdır.

<u>Türkçede</u>	<u>Almandaca</u>
ne için → niçin	gibt es → gibt's
ne oldu → noldu	geht es → geht's

⁷ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/> (23.03.2013)

⁸ <http://tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=ana> (23.03.2013)

⁹ <http://synonyme.woxikon.de/synonyme/behart.php> (23.03.2013)

¹⁰ <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=hammal> (23.03.2013)

¹¹ <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=kerre> (23.03.2013)

Türkçedeki örneklerde /e/ ünlülerinin kaynaşarak, bir sonraki sözcüğün ilk ünlüsünü almaları söz konusudur. Almancadaki örneklerde ise, /e/ ünlüsü kaynaşmış ve yanı başındaki ünsüz /s/ bir önceki sözcükle birlikte kullanılmaktadır.

3.10 İki Ünlünün Yan yana Gelmesi

Bu olay, iki ünlünün arasında bulunan ünsüzün erimesi sonucu ortaya çıkar.

Türkçede

soğuk → souk

boğuk → bouk

kâğıt → kât

yağmur → yâmur

Almancada

gehen → [ge:ən]

Beziehung → [bezi:uŋ]

İki ünlünün yan yana gelmesi olayı Türkçede ve Almancada görülen bir olaydır. Türkçede genel olarak /ğ/ ünsüzünde görülürken, Almancada ise /h/ ünsüzünde görülür. Türkçede ünlü telaffuzunda uzama görülmezken, Almancada /e/ ünlüsünde ve /ie/ çiftünlülerinde (Diphthong) görüldüğü gibi telaffuzda ünlüler yukarıdaki [ge:ən] ve [bezi:uŋ] sözcüklerindeki gibi yarım ses uzatılır. Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü'nde [souk] sözcüğünün Uşak yöresinde; [yâmur] sözcüğünün ise Kandıra Kocaali'nde görüldüğü belirtilmektedir. [Yamur] olarak da Ordu ve çevresinde saptanmıştır.¹²

3.11 Orta Hece Ünlüsünün Değişmesi

İki ve ikiden çok heceli sözcüklerin orta hece ünlüsünde bazen oluşan değişikliklerdir. *Orta hece ünlüsünün değişmesi* (Veränderung des Innensilbenvokals) Almancada sıfatların derecelendirilmesinde ve çoğul adlarda görülür.

Türkçede

bazan → bazen

başlıyor → başlıyor

“Maral → Meral” (Eren ve ark., 1987)

anlamak → anlıyor

lang → länger

hoch → höher

klug → klüger

Dach → Dächer

Almancada

Ball → Bälle

Fuß → Füße

lese → liest

brechen → bricht

[bazan] sözcüğü Diyarbakır ve Erzurum yöresinde kullanılmaktadır.

[başlıyor→başlıyor]; [anlamak→anlıyor] örneklerinde ünlü *daralması* söz konusudur. [Maral → Meral] örneğinde ise *ünlü incilmesi* vardır.

Almancada ise *orta hece ünlüsünün değişmesi*, *bükünlü* bir dil olması açısından genel olarak fiil çekimlerinde, isimlerin çoğullarında, sıfatların derecelendirilmelerinde görülür. Türkçede bağlantılı bir dil olması dolayısıyla bu tür bir orta hece ünlüsünün değişmesi görülmez.

3.12 Yuvarlaklaşma

Bazı sözcüklerde dudak ve dudak-diş ünsüzleri *düz ünlüleri* yuvarlaklaştırır. Almancada

¹² <http://www.tdkterim.gov.tr/ttas/?kategori=derlay&kelime=yamur> (23.03.2013)

bu tip yuvarlaklaşma görülmez.

‘kilim-im	[kilim-im]	‘mein Teppich’	köy-üm [køy-ym]	‘mein Dorf’
kız-ım	[kwz-wm]	‘mein Mädchen’	koz-um [koz-um]	‘meine Walnuss
ev-im	[ev-im]	‘mein Haus’	gül-üm [gyl-ym]	‘meine Rose
kaz-ım	[kaz-wm]	‘meine Gans’	kuş-um [kuş-um]	‘mein Vogel’ ” ¹³

SONUÇ

Bir dilin temel yapı taşları olan sesler, yine o dilin temel ses kuralları içerisinde ahenkli bir biçimde bulunmakta; kök, ek, hece, sözcük ve sözcük gruplarını oluşturmaktadır. Bu oluşumda birbirlerinden oldukça etkilendiklerini görmekteyiz. Bu etkileşimde dildeki doğal değişim ilkelerinden olan zordan kolaya ilkesi temel etmenlerdendir. Aynı zamanda dilin özelliklerinden kaynaklanan örneğin Almandanın bükünlü dil olmasından kaynaklanan sıfatların daha üstünlük derecelerinde, çoğullarda ve fiil çekimlerinde görülen isimlerin köklerindeki değişiklikler, dildeki ses değişim olaylarını yansıtmaktadır. Ama Türkçe bağlantılı bir dil olması açısından bu tür *bükünlülük* özelliklerini göstermez. Almanca ve Türkçedeki bileşik sözcük türetimlerinde bazen sözcüklerin son eki ya da son hecesinin düştüğünü görmekteyiz. Örn. [Pazarertesi→ Pazartesi gibi]. Bu da iki dilde aynı nedenden kaynaklanan ses benzeşimlerinin de gerçekleştiğini göstermektedir. Almandadaki ses benzeşimlerinin büyük bir kısmının *artsüremlı*, Türkçedeki ses benzeşimlerinin de daha ziyade *eşsüremlı* olarak gerçekleştiği de bir başka önemli husustur. Bu da Türkçedeki kimi ses benzeşimlerinin daha kısa süreçte gerçekleştiğini de göstermektedir. Ses benzeşim olaylarının en yoğun olarak görüldüğü alan ise dilin ağızlarındaki farklı kullanım türleridir. Bu gerek Almanca, gerekse de Türkçede çok yaygın ses benzeşim ortamını yansıtmaktadır. Eğer bir dili güzel kullanmak ve bir dile hakim olmak, aynı zamanda bir dili doğru anlamak, etkin bir biçimde kullanmak isteniyorsa, bu dilin ses kuralları ve ses değişim olayları, yöresel ağızlar da çok iyi bilinmelidir.

KAYNAKÇA

- Drosdowski, Günther. (1989) Duden Deutsches Universalwörterbuch, 2. baskı, Mannheim, s. 145.
- Eren, Hasan; Zülfikar, Hamza. (1987). Türk Dili I, Ankara: Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, No: 111, s. 8.
- Ergin, Muharrem. (1985). Türk Dil Bilgisi, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, s. 51, 52, 53.
- Folz, Jürgen. (1987). Schülerduden Wortgeschichte Herkunft und Entwicklung des deutschen Wortschatzes, Mannhemi: Duden Yayınevi, s. 334.
- Kohler, Klaus J. (1977). Grundlagen der Germanistik Einführung in die Phonetik des Deutschen, gözden geçirilmiş 4. baskı, Marburg: N. G. Elwert Yayınevi, s. 210, 214, 217, 218.
- König, Werner. (1978). DTV- Atlas zur deutschen Sprache, 1. baskı, Münih: Deutscher Taschenbuch Yayınevi, s. 146, 148, 150, 155, 162, 166, 168, 229.
- Korkmaz, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s.136.
- Martens, Carl und Peter. (1965). Phonetik der deutschen Sprache, Münih: Max Hueber

¹³ <http://www.uni-leipzig.de/~jtrommer/phonologie06/p24.pdf> (23.03.2013)

- Yayınevi, s. 237, 241.
- Rothenhagen, R. (2002). *Phonetischer Grundkurs der deutschen Sprache für Tschechisch-sprecher*, Brno, s.36, 39.
- Schulz, Dora; Griesbach, Heinz. (1982). *Grammatik der deutschen Sprache*, 11. baskı, Münih: Max Hueber Yayınevi, s. 126.
- Vardar, Berke; Güz, Nüket; Öztokat; Senemoğlu, Osman; Sözer, Emel.(1988). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: ABC Kitabevi, s. 42, 109, 124, 138, 148, 161, 182, 186,187, 247.

